

INNOVATSION MAKON MUAMMOLARI KONTEKSTIDA BO'LAJAK O'QITUVCHINING SHAXSIYATI VA O'QITUVCHI IMIDJINING AKS ETTIRILISHI

Djumanazarova Zamira Kojabayevna
Oriental universiteti katta o'qituvchisi
zamira.kojabaevna@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14683172>

Universitetdagi ta'lim davri yetuk mutaxassis bo'lish bosqichida rivojlanishning ijtimoiy holatining o'ziga xos xususiyatlari tufayli kasbiy muvaffaqiyat va samaradorlikka e'tiborni shakllantirishda o'ziga xos rol o'ynaydi. Talaba sifatida inson turli xil ijtimoiy-psixologik rollarni o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi, kasbiy mahorat namunalarining xilma-xil palitrasiga ega, haqiqatan ham muvaffaqiyatli mutaxassislar bilan muloqot qiladi. Biroq, bu erda o'qituvchi bilan muloqot kontekstida dastlabki martaba va hayot rejalarini tuzatish, kasbga dinamik munosabatlarni rivojlantirish, kelajakdagi kasbiy faoliyat subyekti sifatida o'ziga bo'lgan munosabatni murakkablashtiradi va chuqurlashtiradi, resurslarni sinovdan o'tkazadi, xavflarni aniqlaydi, belgilangan maqsadlar, kelajakdagi rejalarini belgilaydi, kasbda rivojlanishning individual traektoriyasini yaratadi, bilimlarni to'playdi va kompetensiyalarni shakllantiradi.

Pedagoglarning ta'kidlashicha, ta'limning pedagogik-psixologik yo'nalishi keyingi kasbiy rivojlanish yo'llarini belgilash va tanlov uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish bilan bog'liq mustaqil hayot tanlovlarini amalga oshirishdir.

Bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchilari o'z o'quvchilari bilan hamkorlikda insonning hayot yo'li kontekstiga kiritilgan va o'z maqsadi va vazifasiga muvofiq hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan kasbiy faoliyatlar ishlab chiqadilar.

A. G. Asmolov kasbiy ta'lim haqida shaxsni ijtimoiylashtirishning maqsadli, tizimi, kelajakda kasbiy o'sish imkoniyatlarini kengaytirish maydoni sifatida gapiradi [3]. Shuni tushunish kerakki, bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchisi kasbiy ta'limni isloh qilishi nafaqat o'qitish usullari va texnologiyalarini modernizatsiya qilishnigina emas, balki subyektlar hayotini qayta qurish, har tomonlama o'zgartirishni nazarda tutadi. Zamonaviy pedagoglar va psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, oliy o'quv yurtlarida kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalar ma'lum bir inqirozni his qilishlari mumkin, ular o'z qobiliyatlarida noaniqlik hissi, o'z kelajagi haqida tashvishlanish, kasb tanlashning to'g'riligiga shubha qilishlari mumkin [4].

Ma'no muammosini hal qilish, kasbiy faoliyatning ma'nosini, uning hayotning turli sohalariga prognozlarini ochib berish va faoliyatning shaxsiy ma'nosini shakllantirish bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchilarining shaxsiyatini shakllantirishga yordam beradi.

Bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchisining muvaffaqiyati prognozlarini o'rganishning ahamiyati, u raqobatbardosh va malakali bo'lishi kerak bo'lgan axborot ta'lim muhitiga sho'ng'ishning kuchayishi sharoitida yanada oshadi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy innovatsion makonning xususiyatlari bilan bog'liq ma'lum xavflar mavjud. Bilimlarni, jumladan, nazariyalar, tushunchalar va o'qitish tartib-qoidalarini o'zlashtirish hozirgi vaqtda bo'lajak o'qituvchilarning xilma-xilligi nomuvofiqlikka olib kelishi mumkinligi bilan bog'liq muammodir. Bu erda o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini, simulyatsiya

qilingan shaxslararo munosabatlarning tabiati, dinamikasi, o'ziga xosligi, ma'lumotni taqdim etish tabiati o'rganish natijasiga va pirovardida ta'lim sifatiga ta'sir qiladi. Bundan tashqari, o'qituvchining kasbiy dunyoqarashi uning kasbiy mavqei va faoliyat uslubini belgilaydigan shaxs va dunyo haqidagi dolzarb ijtimoiy-madaniy g'oyalar tizimiga "cho'milgan" [5-7].

Bugungi kunda maktablarning bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchisi adekvat umumlashtirilgan, shaxsiylashtirilgan zamonaviy dunyoni va uning ilmiy manzarasini o'zgartirish bo'yicha muhim ijtimoiy vazifani bajaradi [8].

Oxir oqibat, bugungi kunda zamonaviy mutaxassisning malakasi va uning o'ziga xosligini rivojlantirishga yordam beradigan ichki erkinlik darajasini, yutuqlar motivatsiyasini belgilovchi omillarni aniqlash juda muhimdir [9]. Psixologiyada professional o'ziga xoslik aks ettirish, o'ziga munosabat va kasbiy hayotning o'ziga xos xususiyatlarini qabul qilish orqali shakllantirilishi ko'rsatilgan. Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyati kasbiy va hayotiy ma'nolarning timsolidir. Pedagogik nuqtai nazardan, subyektning dunyoga ma'lum munosabatining ma'nosini tushunish, hayotni tushunish va baholash, maxsus "ma'no vazifasini" hal qilish bo'yicha murakkab va o'ziga xos avtopedagogik faoliyatni talab qiladi [10-12]. Bugungi kunda zamonaviy jamiyatning tranzitivligi, engish, o'z-o'zini yengish va o'z-o'zini o'zgartirish, oldindan moslashish qobiliyatini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan individual darajada boshqa ma'no tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Faoliyatning o'ziga ma'no berilishi mumkin va obro', e'tibor, shon-shuhrat, e'tirof, hurmat, maqom va moddiy mukofotga bo'lgan sotsiogen ehtiyojni qondirish garov natijasi sifatida ishlaydi. Bu yerda shaxs o'zini namoyon qilishga, ushbu faoliyat turida o'zini namoyon qilishga majbur bo'ladi, u ijodkorlik va ijobiy o'zgarishlarga intiladi. Bo'lajak o'qituvchi kasbida muvaffaqiyatga erishishda subyektlar uchun muvaffaqiyatning semantik mazmuni ochiladi [13-15].

Ko'rsatilgan kasbiy o'ziga xoslik bo'lajak o'qituvchi uchun kasbning o'z ehtiyojlarini qondirish, o'zini o'zi anglash va o'zini o'zi amalga oshirish uchun makon sifatida muhimligidan dalolat beradi.

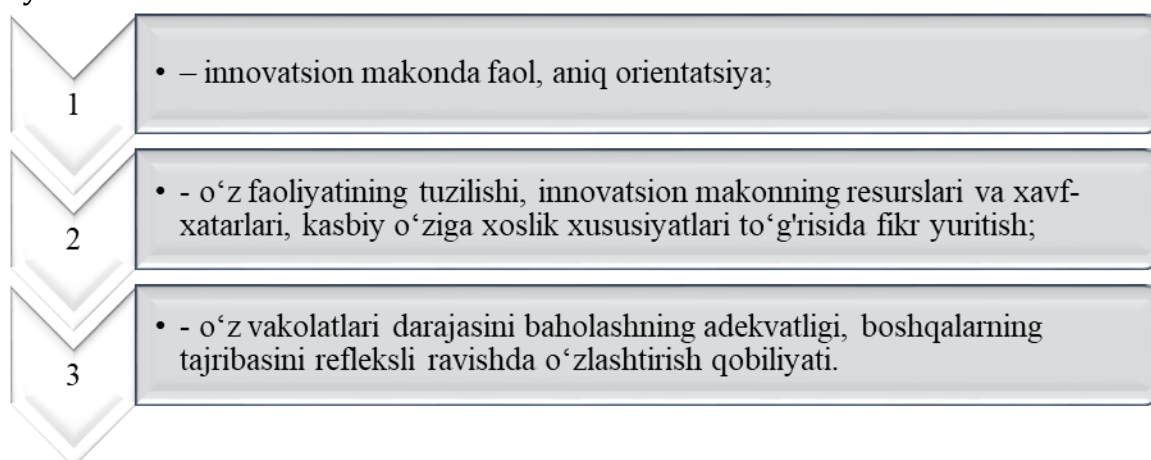
Tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda, ta'lim tizimidagi zamonaviy o'qituvchi uchun metodik ahamiyatga ega bo'lgan quyidagi shaxsiy xususiyatlarni aniqlash mumkin:

1.2-rasm. Metodik ahamiyatga ega shaxsiy xususiyatlari

Bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchisi o'quvchilar nuqtai nazarida ochiqko'ngil, ijtimoiy munosabatlarni tan olishga sodiq, ma'qullash bilan turtki bo'lgan, malakali, fan va amaliyotda haqiqiy yutuqlarga ega, jamoani shakllantirish oson, bag'rikeng, o'z pozitsiyasini himoya qiladigan, ishlashga tayyor, o'quvchi manfaatlarini hisobga oladigan, burch va mas'uliyatni yuqori his qiladigan vijdonli, faol, baquvvat, ishonch qozona oladigan, amaliy masalalarni tezda hal eta oladigan, ijodiy va tanqidiy, qat'iyatli, vaziyatni chinakam baholay oladigan, noaniqlikka tolerant, mobillashgan bo'lishi zarur. Ushbu kompleks shuningdek, yuqori darajadagi umumiy, kognitiv qobiliyat, idrok, mulohazakorlik, ijodkorlik, tahliliylik va tajriba o'tkazishga tayyorlikni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak o'qituvchining subyektivligi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1.3-rasm. Bo'lajak o'qituvchining subyektivligi

Kasbiy o'ziga xoslikni baholash mezonlari qator subyektiv ko'rsatkichlar: faoliyatdan qoniqish, kasb, martaba, ularning mavqei, kasbiy shaxs sifatida o'zini o'zi qadrlash, shaxsning o'zini o'zi anglash va o'zini namoyon qilishlarga bevosita bog'liqdir.

Zamonaviy o'qituvchi imidjning mohiyati va tuzilishini tushunishning ikkinchi (milieu) yondashuvi Cherepanova tomonidan taklif qilingan. Imidj - tabiat, jamiyat va madaniyat bilan doimiy aloqada bo'lgan va turli xil shaxsiy shakllanishlar (ehtiyojlar, iste'dodlar, qadriyatlar tizimi, tafakkur, o'z-o'zini anglash va boshqalar) o'rtasidagi munosabatlarning muvozanat darajasiga bog'liq bo'lgan dinamik xususiyatdir. Shaxsiy imidjning holati, agar u tabiiy, ijtimoiy va madaniy muhit bilan samarali o'zaro ta'sir qilsa va shaxsiy xususiyatlarning muvozanatli bo'lsa, ijobiy bo'lishi mumkin; imidj atrof-muhitga mos kelmasa, shaxsiy xususiyatlar faqat past darajada muvozanatlashganda yoki ikkala omil mavjud bo'lsa, salbiy bo'lishi mumkin.

Cherepanova imidjni muhit hodisasi sifatida model sifatida ko'rsatish mumkinligini ta'kidlaydi. Ikkinchisi o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita komponentdan iborat:

1) nisbatan doimiy, lekin tarkibiy qismlarni o'zgartirishga qodir bo'lgan yadro, ya'ni o'z-o'zini anglash va;

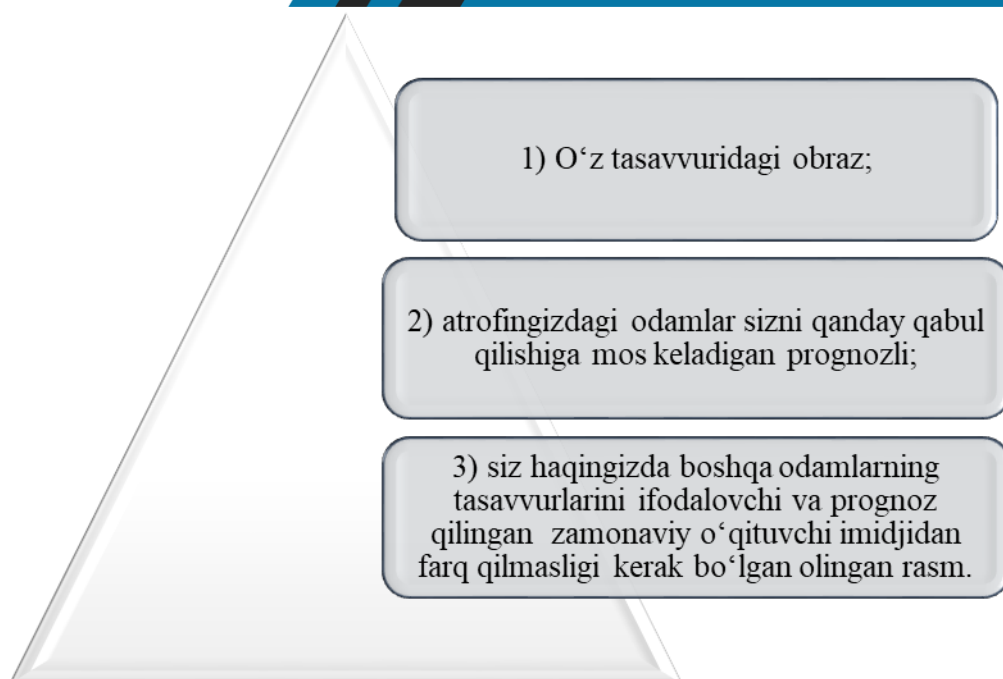
2) imidjning tashqi qismi - o'zgarishi mumkin bo'lgan audio, vizual, hid bilish, kinestetik tizimlar tomonidan qabul qilinadigan o'zgaruvchan. atrof-muhit sharoitlariga qarab etarlicha tez (Cherepanova, 2002).

Cherepanova, imidj yadrosi dispozitsiyalarining ierarxik tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat deb taxmin qiladi:

- dispozitsiyalarning yuzaki (pastki) darajasi (bilim, ma'lumot, imidjni shakllantirish usullariga e'tiqod);
- ijtimoiy qat'iy munosabatlar (ma'lumotlar, bilimlar asosida shakllangan va shu bilan birga ularga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadigan);
- qadriyatlar tizimi (individual qadriyatlar tizimining o'zgarishi shaxsiy munosabatlar to'plamining o'zgarishiga olib keladi);
- o'z-o'zini anglash.

Uchinchi yondashuv (yuqorida aytib o'tilgan) Sharq falsafiy deb atalgan. Hind falsafasiga ko'ra, har bir insonda beshta "tana" yoki boshqacha aytganda, insonni tashkil etuvchi kapsulalar mavjud: jismoniy, energiya, hissiy, intellektual va ruhiy. Shaxsning barcha qayd etilgan besh komponenti idrok etishni nazarda tutuvchi hodisa sifatida shaxs timsolida taqdim etiladi va ishlaydi: Jismoniy tayyorgarlik va shaxsiy joziba; ijobiy energiya nurlanishi; hamdardlik; inson aql-zakovati va malakasi, idrok va rivojlanishni qurish; ma'naviy boylik va insoniy qadriyatlar. Bizning fikrimizcha, bunday tushunish hind falsafa maktablarining ko'plab izdoshlariga ega ekanligini tushuntiradi. "O'qituvchi" shaxsiy imidjiga va obro'siga ta'sir qiluvchi barcha qayd etilgan komponentlarning rivojlanishiga e'tibor beradi (Mynbaeva, 2013).

Zamonaviy o'qituvchi imidji uch qismdan iborat:

1.4-rasm. Zamonaviy o‘qituvchi imidji

Boyko zamonaviy o‘qituvchi imidjining murakkabligini ta’kidlaydi va zamonaviy o‘qituvchi imidjini yaxlitlik sifatida ko‘rib chiqishni taklif qiladi, bu quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi (Boyko, 1998; Averchenko, 1999):

1. Audio-vizual shaxsiy madaniyat: Insonning nutqi qay darajada yaxshi tarbiyalangan va yoqimli, o‘zini tutishi, kiyimi va soch turmagi qanday va hokazo. Ta’kidlash joizki, tashqi ko‘rinish ko‘pchilikning kutganiga yoki ko‘pchilikka mos kelishi kerak.

2. Xulq-atvor uslubi, ya’ni shaxsiy xulq-atvorning turli tomonlari: Kasbiy, intellektual, hissiy, axloqiy, kommunikativ, axloqiy, estetik, Shaxsiy falsafa, qadriyatlar tizimi: U hayot haqida, qiladigan ish haqida, u bilan shug‘ullanadigan odamlar haqida nima deb o‘ylaydi, uning axloqiy tamoyillari nima?...

3. Shaxsning mavqei va ambitsiyalarini ko‘rsatadigan atributlar: uning ofisidagi mebel, avtomobil, uy hayvonlari va boshqalar.

4. Psixogigienik o‘z-o‘zini imidji: Hamkorning jozibador psixogigienik qiyofasi, ya’ni odam ichki va tashqi jihatdan xotirjam, faol, yaxshi kayfiyatda, do‘stona, optimistik, tinch.

Psixogigienik o‘z-o‘zini imidji tashqi va ichki ta’sirlarga mos ravishda o‘zgarganda va shu bilan birga muloqot doirasida qolsa, bu insonning hissiy salomatligining belgisidir (Averchenko, 1999).

Shu bilan birga, o‘quvchilar, hamkasblar va ota-onalarning shaxsiy fikrlari idrok etilgan yoki hozirgi zamonaviy o‘qituvchi imidjining butunlay boshqacha rasmini chizishi mumkin. Albatta, mutaxassislarning o‘zlari haqida e’tiqodlari bo‘lishi mumkin. O‘zining bu tasviri oyna tasviri yoki o‘z-o‘zini tasviri deb ataladi.

O‘qituvchi imidjining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- Vizual jozibadorlik (sog‘lik holati, xarizma, shaxsiy xususiyatlar va individual xususiyatlar, kiyim uslubi, afzal ko‘rgan ranglar to‘plami, bo‘yanish, soch turmagi);

• Kasbiylik (ta'lim darajasi, ish munosabatlari uslubi); og'zaki xususiyatlar (nutq va uning ajralib turadigan xususiyatlari, muloqot qobiliyatlari, ommaviy nutq usullari, xatti-harakatlar modeli);

- Noverbal xususiyatlar: yuz ifodalari, imo-ishoralar, duruş;
- Vizual jozibadorlik;
- Muloqot uslubi;
- Hayotiy faoliyat maydoni: turmush tarzi, shaxsiy tajriba, oilaviy munosabatlar, faoliyat natijalari, yaratilgan muhit (Isenko, 2006).

Zamonaviy o'qituvchi imidji yaratish juda murakkab ishlarni talab qiladi. zamonaviy o'qituvchi imidjini maftun etish uchun san'at mevasi deyish mumkin. Shunday qilib, zamonaviy o'qituvchi imidji yaratishning asosiy texnologiyalaridan biri shaxsiy joziba yaratish texnikasiga asoslanadi (Moreva, 2006).

Zamonaviy o'qituvchi imidjini yaratish texnologiyasi shaxsiy jozibadorlik texnologiyasiga asoslanadi, uning tarkibiy qismlari, Shepelga ko'ra, quyidagilar: Vizual effekt, aloqa mexanikasi va boshqalar (Shepel, 2002; Moreva, 2006).

Vizual effekt tashqi ko'rinishni yaratish orqali erishiladi: yuzni shakllantirish (yuzni qurish qobiliyati), fiziognomiya (odamning xarakterini uning yuzidan baholash qobiliyati), kinesika (tana harakatlari va imo-ishoralarini o'rganish). Aloqa mexanikasi empatiya, sezgi, nutq odobini rivojlantirishga asoslanadi (Moreva, 2006).

"Image" pedagogik salohiyatga tenglashtirilmasligi kerak. Pedagogik salohiyat - bu chuqur bilim, malaka va yutuqlarga asoslangan o'qituvchining kasbiy faoliyati va jamiyat hayotidagi umume'tirof etilgan roli. Pedagogik imidj va salohiyat doimiy rivojlanish va qayta tasdiqlashni talab qiluvchi dinamik tizimlardir. Salohiyat o'qituvchining ijodiy uslubi, uning professional faoliyat usullari bilan tavsiflanadi. Salohiyat o'qituvchining qiyofasini ta'minlaydi; imidjni yaratish hokimiyatni qo'lga kiritishga yordam beradi. Bizning fikrimizcha, salohiyat haqiqatga yaqinroq va haqiqiy konfiguratsiyaga ega, tasvir esa maxsus yaratilgan narsa bo'lib, u haqiqiy xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin, shuningdek, afsonalarni o'z ichiga oladi.

O'qituvchi obraziga yana bir nuqtai nazar Yakushevaga tegishli bo'lib, unga ko'ra bu shaxsning integral sifati, intellektual, habitus, kinetik, og'zaki, ekologik va badiiy madaniyatning sintezi. O'qituvchi imidjining tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat (Yakusheva, 2011):

• intellektual madaniyat o'qituvchida ijodkorlikni rivojlantirish va kasbiy mahoratini oshirish bilan bog'liq fikrlash, fikrlash va o'z-o'zini anglashning moslashuvchanligini nazarda tutadi;

• Habitus (lotincha ko'rinishdan) madaniyat shaxsiy madaniyat bo'lib, o'z ichiga individuallikni, rang uslubini, jismoniy va psixofiziologik xususiyatlarini belgilaydi; kasbiy talablarga muvofiq ijodiy individual xususiyatni belgilovchi uslub (romantik, sport, dramatik); rivojlanish tendentsiyalarini aks ettiruvchi va o'qituvchiga zamonaviy bo'lishi va uning hamkasblari va talabalari tomonidan tan olinishiga yordam beradigan moda;

• Badiiy madaniyat - bu umumiy madaniyat va san'atkorlikni, turli xil kasbiy faoliyat va muloqot turlarida aksiologik, shuningdek, estetik va axloqiy elementlarni o'zida mujassam etgan shaxsning integral sifati.

Ma'lumotlarni tahlil qilish bizga tasvir pedagogik mahoratning eng muhim tarkibiy qismi ekanligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi (Yakusheva, 2011).

Baranovanning fikricha, tasvir ustida ishlash to'rt bosqichni o'z ichiga olishi mumkin (Baranova, 1994):

1. Ayni paytda bu shaxsning qanday tasviri borligini va u haqidagi boshqa odamlarning e'tiqodlariga qanchalik mos kelishini aniqlash. Tasvirni yaratuvchi shaxs uchun tasvirning jozibadorligi/jozibsizligi muammosini umuman hal qilish muhim: tashqi ko'rinish, harakatlar, so'zlar, gapirish, harakat qilish va muloqot qilish uslubi.

2. Tasvir yaratishning o'zi: Bu yerda ish "ommaviy"ga qaratilgan.

ya'ni yaratilgan imidjga qaratilgan guruh (ijtimoiy, ta'lim), diqqatni jalb qilish usullarini, jozibadorlik omillarini sinab ko'rish, imidjni shakllantirish usullarini tanlash.

3. Zamonaviy o'qituvchi imidji yaratish shiorini (shiorini) qidiring. Shior odamga o'zining muhim bosqichlariga qat'iy ishonch hosil qilish va ularni "baland nutq" rejasida qisqacha shakllantirish imkoniyatini beradi.

4. Afsonalar yaratish: Bu erda mohiyat shundan iboratki, taklif qilingan zamonaviy o'qituvchi imidjini o'zida mujassam etgan shaxs boshqalar orasida e'tiborga loyiq bo'lishi kerak, shunga qaramay, boshqalardan biri bo'lishi kerak (Baranova, 1994).

References:

1. Abdullaeva Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2017. – 178 b.
2. Abduqodirov A.A., Astanova F.A., Abduqodirova F.A. "Case-study" uslubi: Nazariya, amaliyot va tajriba.-T.:Tafakkur qanoti, 2012.-131 b.
3. Davletshin M.G., Jalilova S.I. Oliy maktabda ta'lim jarayoni samaradorligining psixologik tomonlari – T.:TDPU, 2001. – 10 b.
4. Jabborov A.M. Pedagogik texnologiyaning etnik asoslari. – Toshkent: Zarqalam, 2006. – 48 b.
5. Нуриддинов Э.З. Международное сотрудничество Республики Узбекистан со странами Европы. Ташкент: Чулпон, 2002
6. Omonov H.T. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Darslik. – T.: Iqtisod va moliya, 2009 y. – 142 b
7. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат. – Т.: Янги аср авлоди, 2008. – Б.114.
8. Raximov O.D. Ta'lim sifati va hayot sifati. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Qarshi filiali. - Qarshi 2015, 12-b
9. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi: pedagogik ilmiy tadqiqot muammolari va yo'nalishlari. – Toshkent: Fan, 1999. – 144 b.
10. Quronov M., Qurbonniyozova Z. Ijtimoiy pedagogika – T.: RTM, 2002. – 134 b.